

سنجش نگرش کشاورزان زعفرانکار نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران و بررسی مسائل و مشکلات آنان (مطالعه موردی شهرستان گناباد)

حسن صدیقی^۱ و امیر احمدپور کاخک^۲

۱، ۲، استادیار و کارشناس گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس

تاریخ پذیرش مقاله ۸۳/۴/۱۷

خلاصه

هدف کلی این تحقیق بررسی عوامل تأثیرگذار بر نگرش کشاورزان نسبت به تولید و توسعه زعفران بین زعفرانکاران شهرستان گناباد می باشد. روش تحقیق، پیمایشی و از نوع توصیفی-همبستگی به منظور تعیین رابطه متغیرهای مستقل و وابسته می باشد. جامعه آماری مورد نظر شامل زعفرانکاران شهرستان گناباد (N=۱۱۰۰۰) که از این میان تعداد ۴۰۰ نفر به روش نمونه گیری خوشه ای بعنوان نمونه آماری انتخاب شدند. پرسشنامه ای جهت گردآوری داده ها و اطلاعات مورد نظر تنظیم و تدوین شد. روایی محتوایی پرسشنامه با کسب نظرات متخصصان و اساتید ترویج و آموزش کشاورزی مورد بررسی و اصلاحات لازم صورت گرفت. ضریب اعتبار پرسشنامه نیز با استفاده از نرم افزار SPSS برابر ۰/۸۴ به دست آمد. یافته ها نشان می دهد که نگرش اکثر کشاورزان نسبت به کشت و توسعه و همچنین میزان مشارکت آنان در فعالیتهای ترویجی و آموزشی به ترتیب در حد «متوسط» و «نسبتاً خوب» می باشد. نتایج تحقیق نشان می دهد بین متغیرهای سابقه کشاورزی، میزان عملکرد و دانش فنی با نگرش کشاورزان رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. در آزمون رگرسیون چند متغیره خطی، تنها متغیر میزان عملکرد توانایی تبیین ۷/۵ درصد از تغییرات در نگرش کشاورزان نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران را دارا می باشد. زعفرانکاران، کم آبی، نبود قیمت تضمینی مناسب برای محصول زعفران، ضعف بنیه مالی را به ترتیب از مهمترین مشکلات تولید ذکر کرده اند.

واژه های کلیدی: نگرش، زعفران، زعفرانکاران، تولید، توسعه، ترویج، دانش فنی، آموزش کشاورزی.

مقدمه

زعفران با نام علمی *Crocus Sativus* از خانواده زنبقیان می باشد و از ادویه های گران جهان است که بخش عمده تولید آن در ایران صورت می گیرد. سهم ایران در صادرات جهانی زعفران در سالهای اخیر بیش از ۶۰ درصد بوده و ایران بعنوان عمده ترین عرضه کننده زعفران در بازار جهانی محسوب می شود. در شرایط کنونی امکان افزایش تولید زعفران در ایران وجود دارد، لیکن برای رشد صادرات آن ضرورت دارد بازاریابی و تبلیغات مناسبی صورت گیرد تا برتری زعفران ایران نسبت به تولیدات دیگر کشورها به جهانیان معرفی شود (۲۱). رشد

صادرات زعفران به لحاظ ارزشآوری و جهش در توسعه صادرات غیر نفتی، مسئله ای ضروری و بسیار حائز اهمیت است. دیگر کشورهای تولید کننده زعفران اسپانیا، یونان، ایتالیا، کشمیر، الجزایر، افغانستان، مراکش، یمن، سوریه، ترکیه، مناطق جنوبی و مناطق استوایی قاره آمریکا، و چین می باشند (۱، ۴، ۵).

کشت وزرع زعفران امروزه در ایران به همان شیوه سنتی و در سطوح کوچک و در بعضی از نقاط بندرت با استفاده از تکنولوژی کشاورزی صورت می گیرد. زعفران در مناطق آفتابی، گرم و در خاکهای قوی رسی و شنی بعمل می آید و کشت آن برحسب درجه حرارت محل فرق می کند (۱). مهمترین مناطق

زعفران خیز در گذشته و حال در فاصله عرضهای ۳۰ تا ۴۰ درجه شمالی و در فاصله فلات ایران در شرق تا اسپانیا در غرب قرار گرفته است. اما شهرت و مرغوبیت جهانی زعفران در ادوار تاریخی گذشته به منشاء و خاستگاه آن، ایران تعلق داشته است. در ایران، زعفران در نواحی گرمسیری است و در نقاطی که آب و هوای معتدل با تابستانهای گرم و خشک و زمستانهای نسبتاً ملایم دارد بخوبی رشد می‌کند. زعفران گیاهی است دائمی که طول عمر آن زیاد است و گیاهی است زمستانه که آغاز رویش آن از اواخر مهر ماه لغایت نیمه دوم اردیبهشت سال بعد می‌باشد (۱، ۴، ۵، ۳۳).

براساس آخرین برآوردهای موجود، سطح زیر کشت زعفران در ایران در حدود ۴۳۰۰۰ هکتار است که سهم استان خراسان ۳۵۸۲۲ هکتار می‌باشد (۵). از کل تولید زعفران در کشور ۹۵ درصد آن در استان خراسان (قطب تولید زعفران جهان) و ۵ درصد دیگر در استانهای فارس، اصفهان، همدان و... تولید می‌شود (۱، ۶، ۲۲). میزان تولید زعفران ایران در سال ۱۳۷۹، ۱۴۰ تا ۱۵۰ تن بوده است که نسبت به سال ۱۳۷۸ کاهش داشته است. همچنین میزان عملکرد در هکتار زعفران بین ۴ تا ۶ کیلوگرم است که با رعایت اصول بهزراعی می‌توان بازده تولید را به ۱۲ کیلوگرم در هکتار هم رساند (۵، ۶، ۸).

کشت و پرورش زعفران به لحاظ جلوگیری از مهاجرت حاشیه نشینان کویر در مناطق محروم جنوبی خراسان و همچنین ایجاد اشتغال فصلی و دائمی و درآمدزایی، دارای اهمیتی خاص و استراتژیکی است. علاوه بر این با توجه به ارزش بالای آوری این محصول و دارا بودن خصوصیاتی چون ارزش بالای دارویی و ادویه‌ای، سهولت نگهداری و حمل و نقل و از همه مهمتر، مستعد بودن برخی از نقاط ایران در تولید زعفران مرغوب، توجه به کشت و توسعه محصول زعفران امری ضروری و حیاتی بنظر می‌رسد (۵، ۶). بدیهی است که با افزایش تولید و توسعه صادرات زعفران، می‌توان درآمدهای ارزی قابل اطمینانی را برای کشور تأمین کرد (۱۰، ۱۱، ۲۰).

در تولیدات زراعی، مدیریت تولید با عوامل و فاکتورهای زیادی که همیشه در حال تغییر و تا حد زیادی غیر قابل کنترل

هستند، روبرو است. برای مقابله با این تغییرات مدیر تولید علاوه بر آگاهی جنبه‌های فنی تولید، باید دانش بنیادی اصول اقتصادی تولید را نیز داشته باشد. برای اینکه کشت و تولید یک محصول مقرون به صرفه باشد، لازم است برای آن بازار فروش مهیا باشد و بنابراین فاکتور بازاریابی، یک عامل مهم و اساسی است (۲، ۷). از طرف دیگر، وضعیت اقتصادی کشاورزان نیز بعنوان دیگر عامل تأثیرگذار در پذیرش نوآوری‌های تولید به شمار می‌رود. کاشانی (۱۳۷۰) در تحقیق خود، میزان تأثیر پذیری این عامل را در فرایند پذیرش به میزان ۱۱ درصد ذکر کرده است. علاوه بر این، محققان، فراهم نبودن بستر و شرایط اقتصادی لازم را بعنوان عامل مهم بازدارنده در فرایند پذیرش نوآوریها می‌دانند (۱۵). محققان (۲۴، ۲۸، ۳۱) نشان دادند که علاوه بر متغیرهای اقتصادی، ویژگیهای فنی و حرفه‌ای نیز در نگرش کشاورزان نسبت به پذیرش نوآوریها و توسعه کشت تأثیرگذار هستند. از طرف دیگر، در تحقیقی مشابه، به منظور بررسی عوامل تأثیرگذار بر نگرش کشاورزان نسبت به توسعه کشت، رابطه بین متغیر وابسته نگرش کشاورزان و متغیرهای مستقل میزان دانش فنی و میزان مشارکت آنان در فعالیتهای آموزشی و ترویجی مثبت و معنی‌دار توصیف شده است (۱۲). نتایج حاصله از تحقیقات صورت گرفته توسط روستا (۱۳۷۸) و عفتی (۱۳۷۱)، موارد مذکور را تأیید می‌کند ولی پرومپلی و همکارانش (۱۹۹۵) در تحقیق خود در بررسی نگرش کشاورزان نسبت به پذیرش نوآوریها و توسعه کشت، رابطه معنی‌داری بین متغیر مستقل میزان مشارکت با متغیر نگرش، بدست نیاورده‌اند. علاوه بر این نتایج بدست آمده از تحقیق پرومپلی و همکارانش نشان داد که بین متغیرهای مستقل سطح سواد، سابقه کشاورزی، سن و میزان مالکیت زمین با متغیر وابسته نگرش رابطه معنی‌داری وجود ندارد (۳۱)، اما صدیقی (۱۳۸۰) در تحقیق خود رابطه معنی‌دار و معکوسی بین میزان سواد کشاورزان و نگرش بدست آورده و اضافه کرده است که به رغم پایین بودن سطح سواد کشاورزان، آنان توانسته‌اند از مهارتهای لازم حرفه‌ای برخوردار شوند که این امر نقش و اهمیت ترویج و آموزش کشاورزی را در اطلاع رسانی و اشاعه نوآوریها نشان داده است. در تحقیق دیگری نگرش کلی کشاورزان نسبت به توسعه

لازم صورت گرفت. جهت تعیین ضریب اعتبار تعداد ۴۰ عدد پرسشنامه (حدود ۱۰ درصد تعداد افراد نمونه) در شهرستان تربت حیدریه بین جامعه‌ای مشابه توزیع گردید. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های مذکور، داده‌ها وارد کامپیوتر شد و با استفاده از نرم افزار SPSS و روش کرونباخ آلفا، اعتبار بخش نگرش پرسشنامه به میزان ۰/۸۶ بدست آمد. صاحب‌نظران، ضریب اعتبار بین ۰/۵ تا ۰/۸ را برای تحقیقات غیرتجربی قابل قبول می‌داند (۳۰).

در دایره المعارف بین المللی جامعه‌شناسی، نگرش چنین تعریف شده است: «سازمان نسبتاً پایدار باورها پیرامون یک موضوع یا یک موقعیت است که فرد را به واکنش نسبت به آن به شیوه‌ای ترجیحی ترغیب می‌کند» (۳۴). صاحب‌نظران نگرش را به معنای حالت آمادگی ذهنی و روانی می‌داند که بر اساس تجربه سازماندهی شده و تأثیری پویا و جهندار بر واکنش فرد در مقابل تمام اشیاء و موقعیتهایی که با آن روبرو می‌شود، بر جای می‌گذارد. بنابراین نگرش را می‌توان به عنوان تمایل به پاسخگویی به یک ایده و یا یک موقعیت به طریقی خاص در نظر گرفت (۱۹، ۲۹). بررسی نگرشهای افراد در زمینه‌های مختلف از این جهت مهم است که به مدیران و مجریان کمک می‌کند که از طرز تفکر مردم درباره موضوعات مشخص مطلع و آگاه شوند (۱۹). در این تحقیق برای سنجش نگرش از ۲۶ گویه در زمینه‌های رضایتمندی از تولید و کشت زعفران، وضعیت اقتصادی کشاورزان، و علاقمندی به توسعه صادرات محصول در یک مجموعه منظم از عبارات دارای ترتیب خاص، و دارای وزنه‌های مساوی است، عرضه شد و مخاطبان میزان موافقت خود را با گویه‌ها در یک مقیاس ۵ قسمتی لیکرت (از «کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم در دامنه صفر الی ۴) ابراز داشتند، سپس با حاصل جمع پاسخ‌های داده شده به گویه‌ها، امتیاز نگرش مخاطبان بدست آمد. بمنظور توصیف کیفی متغیر نگرش و متغیرهای دیگری چون میزان مشارکت و میزان دانش فنی، از روش Interval of Standard Deviation from the Mean استفاده شد (۳۲). در این روش نحوه تبدیل امتیازات کسب شده به چهار سطوح بشرح ذیل برآورد شد:

$$A < \text{Mean} - \text{Sd} : \text{ضعیف } A =$$

$$\text{Mean} - \text{Sd} < B < \text{Mean} : \text{متوسط } B =$$

کشت محصول، مثبت توصیف شده است (۳۱). علاوه بر متغیر فعالیتهای ترویجی، آگاهی از نتایج استفاده از نوآوریها در کشت، ارزیابی و بررسی مشکلات و موانع موجود در کاشت، از جمله متغیرهایی هستند که با نگرش کشاورزان رابطه معنی‌داری دارند (۱۷). از طرف دیگر، فاکتور سطح زیر کشت نیز بعنوان یک متغیر اقتصادی، می‌تواند نقش موثری در نگرش افراد داشته باشد، بطوریکه محققان در تحقیقی این مورد را بررسی و صحت آنرا تأیید می‌کنند (۳۵). علاوه بر این، منبع دریافت اطلاعات مورد نیاز بعنوان یک متغیر اجتماعی، نیز تأثیر متفاوتی بر نگرش افراد بجای می‌گذارد، بطوریکه دریافت اطلاعات از منابع دست اول مانند مشاهده مستقیم نسبت به اطلاعات دریافتی از منابع ثانویه، تأثیر مثبت‌تری بر نگرش کشاورزان دارد (۲۷).

با توجه به استعدادها و قابلیتهای موجود منطقه گناباد (در استان خراسان) در زمینه کشت زعفران، و با در نظر گرفتن وجود محدودیتهای صنعتی و پروژه‌های عمرانی در این منطقه (۱، ۱۰، ۱۱)، تحقیق حاضر با هدف شناخت و بررسی نگرش کشاورزان منطقه نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران انجام شده است. از اهداف اختصاصی مهم این تحقیق، بررسی مسائل و مشکلات زعفرانکاران در منطقه بود که امید است نتایج این تحقیق بتواند در تدوین و گزینش راهبردهای مناسب اجرایی مورد استفاده نظام برنامه ریزی و نهادهای اجرایی بخش کشاورزی قرار گیرد.

مواد و روش‌ها

روش مورد استفاده در این تحقیق، پیمایشی و از نوع توصیفی- همبستگی است. جامعه آماری مورد نظر در این تحقیق شامل زعفرانکاران شهرستان گناباد می‌باشد (N=۱۱۰۰۰). براساس فرمول طراحی شده و جدول ارائه شده در منبع (۲۶) حجم نمونه به تعداد ۳۷۳ نفر تعیین شده بود، اما برای کاهش خطای تحقیق این میزان به ۴۰۰ نفر افزایش یافت. ابزار مورد استفاده در این روش برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات پرسشنامه بوده است. جهت تعیین روایی پس از تهیه پرسشنامه، بین چند از متخصصین فن از جمله اساتید ترویج و آموزش کشاورزی توزیع و بر حسب پیشنهادات آنان، تصحیحات

جدول ۱- ویژگیهای حرفه ای زعفرانکاران

انحراف معیار	ماکزیمم	مینیمم	میانگین	
۱۴/۹۸	۸۵	۱۸	۴۸/۱۲	سن(سال)
۴/۴۳	۱۷	۰	۸/۴	میزان تحصیلات(سال)
۱۵/۶۳	۳۱	۱	۲۶/۱۲	سابقه کشاورزی(سال)
۱۴/۵۷	۳۰	۱	۲۰/۶۴	سابقه کشت زعفران(سال)
۴/۰۹	۲۵	۰/۱	۳/۳۹	وسعت کل اراضی(هکتار)
۱/۴۶	۱۰	۰/۱	۱/۱۴	میزان زمینهای زعفران(هکتار)
۲/۲۹	۱۰	۰/۵	۳/۴	میزان عملکرد(کیلوگرم)
۱۶۲۳۹۸	۱۵۰۰۰۰۰۰	۳۰۰۰۰	۷۸۲۶۵۳	میزان درآمد(تومان)

جدول ۲- نگرش کلی پاسخگویان نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران

سطوح نگرش	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ضعیف	۵۰	۱۵/۳	۱۵/۳
متوسط	۱۲۸	۳۹/۳	۵۴/۶
خوب	۹۰	۲۷/۶	۸۲/۲
عالی	۵۸	۱۷/۸	۱۰۰
جمع	۳۲۲	۱۰۰	

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مهمترین کانالهای ارتباطی مورد استفاده توسط زعفرانکاران برای کسب اطلاعات به ترتیب اهمیت: مشاهده مزارع دیگران، توصیه سایر کشاورزان و توصیه همسایگان ذکر شده است. بر طبق اطلاعات و نتایج حاصله، آموزش و توصیه مروج نقش مهمی در انتقال اطلاعات به کشاورزان در این منطقه ندارد و مسئولان ترویجی نتوانسته‌اند کشاورزان را تحت پوشش خدمات آموزشی و ترویجی خود قرار دهند. بازدید از نمایشگاه کشاورزی، فیلم‌های ترویجی و مزرعه نمایشی در رده‌های آخر کانالهای دریافت اطلاعات قرار دارند.

در این تحقیق میزان مشارکت زعفرانکاران از جنبه‌های مختلفی چون مشارکت در تصمیم‌گیریها، برگزاری و اجرای برنامه‌های آموزشی، مشارکت در انتقال معلومات و کلاسهای آموزشی و ترویجی مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان داد که میزان مشارکت اکثر پاسخگویان (۳/۳۹٪) در فعالیتهای مختلفی

C = خوب: $Mean < C < Mean + Sd$

D = عالی: $Mean + Sd < D$

لازم به ذکر است که در روابط بالا $Mean =$ میانگین و $Sd =$ انحراف معیار از میانگین می‌باشد.

نتایج و بحث

میانگین سنی زعفرانکاران تشکیل دهنده جامعه تحقیق ۴۸ سال و میانگین میزان تحصیلات کشاورزان ۴/۸ سال با سابقه اشتغال به کشت زعفران به میزان بیش از ۲۰ سال بود. کشاورزان مورد تحقیق بطور میانگین دارای ۳/۳۹ هکتار زمین زراعی بوده‌اند که از این مقدار ۱/۱۴ هکتار را به کشت زعفران اختصاص داده‌اند. میزان عملکرد در هکتار از ۰/۵ تا ۱۰ کیلوگرم در هکتار متغیر بوده و میانگین آن ۳/۴ کیلوگرم می‌باشد که این رقم در مقایسه با حد استاندارد ذکر شده در منابع مختلف (بین ۷ تا ۱۰ کیلوگرم در هکتار) بسیار پایین است. لازم بذکر است که خشکسالیهای پی در پی در سالهای اخیر یک عامل مهم در افت میانگین در منطقه بوده است. جدول شماره ۱ ویژگیهای حرفه‌ای زعفرانکاران را نشان می‌دهد.

همانطور که در بخش روش تحقیق گفته شد، نگرش کشاورزان به چهار سطح تبدیل شده است. نتایج نشان می‌دهد که اکثر پاسخگویان (۳/۳۹٪) دارای نگرش در حد «متوسط» و ۲۷/۶ دارای نگرش در حد «خوب» می‌باشند. ۱۷/۸ درصد آنان دارای نگرش «عالی» در رابطه با تولید و توسعه کشت زعفران در منطقه هستند (جدول ۲). بدیهی است که وجود شرایط حاکم فعلی از جمله بروز خشکسالیهای مداوم، عدم حمایت دولت و دستگاههای ذیربط و مسئول، عدم دسترسی کافی به نهادهای مورد نیاز و منابع مالی (که بر طبق نتایج تحقیق ۶۸/۲ درصد زعفرانکاران دسترسی به آنها را در حد کم و متوسط توصیف کرده‌اند) را می‌توان از عواملی برشمرد که در بحث رغبت و انگیزش کشاورزان در گرایش به کاشت، بعنوان مانع تلقی می‌شوند.

و آگاهیهای زعفرانکاران می‌توان نگرش آنان نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران تغییر و بهبود بخشید و این موضوع باید در فعالیتهای ترویجی بعنوان یک راهبرد مد نظر مسئولان قرار گیرد.

جدول ۳- میزان مشارکت زعفرانکاران در برنامه های

آموزشی-ترویجی			
میزان مشارکت	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ضعیف	۵۴	۱۶/۶	۱۶/۶
متوسط	۱۲۸	۳۹/۳	۵۵/۸
مطلوب	۹۲	۲۸/۲	۸۴
عالی	۵۲	۱۶	۱۰۰
جمع	۳۲۶	۱۰۰	

جدول ۴- میزان دانش فنی زعفرانکاران

سطح دانش فنی			
سطح دانش فنی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ضعیف	۵۷	۱۷/۵	۱۷/۵
متوسط	۹۶	۲۹/۴	۴۶/۹
مطلوب	۱۳۵	۴۱/۴	۸۸/۳
عالی	۳۸	۱۱/۷	۱۰۰
جمع	۳۲۶	۱۰۰	

در مورد مسائل و مشکلاتی که زعفرانکاران با آن روبرو بوده‌اند، مشکل کم آبی در اولویت اول ذکر شده است. بروز خشکسالیهای پی در پی در چندین سال اخیر باعث شده است تا منطقه با مشکل کم آبی شدید روبرو گردد. با توجه به شرایط موجود استفاده بهینه از منابع آبی موجود و استفاده از شیوه‌های آبیاری مدرن در مورد محصولات آبی که امکان استفاده از این روشها در مورد آنها وجود دارد، یک امر بدیهی و کارساز بحساب می‌آید. نبود قیمت تضمینی و نوسان قیمت محصول زعفران یکی دیگر از مشکلات زعفرانکاران بوده است. از دیگر مشکلات زعفرانکاران که در مراتب بعدی قرار دارند، ضعف بنیه مالی و بی‌توجهی مسئولان در امر ارائه راهبردها و ایجاد سیاستهایی برای تمرکز برگسترش سطح زیر کشت زعفران بعنوان یک محصول مهم و با ارزش منطقه می‌باشد. در جهت رفع این مسائل، حمایت‌های همه جانبه دولت در امر پشتیبانی مالی، در دسترس قرار دادن نهادهای مورد نیاز زعفرانکاران و از طرف

چون فعالیتهای ترویجی و آموزشی، در حد «متوسط» می‌باشد. میزان مشارکت ۲۸/۲ درصد از آنان در حد «مطلوب»، ۱۶/۶ درصد در حد «ضعیف» و ۱۶ درصد در حد «عالی» می‌باشد (جدول ۳). همانطور که داده‌ها نشان می‌دهد، تعداد زیادی از زعفرانکاران بطور مطلوب در فعالیتهای شرکت نکرده‌اند. این مسئله بر تشدید فعالیتهای ترویجی در جلب مشارکت زعفرانکاران تاکید می‌کند، زیرا مشارکت کشاورزان در فعالیتهای برنامه‌های آموزشی و ترویجی موفقیت برنامه‌ها را تضمین می‌کند و باعث ارتقای سطح دانش و آگاهی و ایجاد رضایتمندی و انگیزش می‌شود (۹). امروزه رهیافتهای مشارکتی ترویج، به همین منظور کشاورزان را به همراه مروجان و محققان در فرایند تشخیص و تعریف مسئله، ارزیابی و انتخاب بهترین راه حل، اجرا و ارزیابی نتایج درگیر می‌کند. از طرف دیگر ترویج کشاورزی به عنوان یکی از نهادهای اصلی ارائه کننده آموزش با استفاده از شیوه‌های نوین آموزشی و یادگیری مشارکتی که امروزه بعنوان یکی از روندهای جدید ترویج معرفی شده است، می‌تواند بهره‌وری فعالیتهای آموزشی خود را افزایش داده و در انجام ماموریت نهایی خود که همانا توانمندسازی افراد برای حل مشکلات و ارتقای سطح زندگی خود است، موفقیت بیشتری کسب کند. علاوه بر این بکارگیری روشهای مشارکتی آموزشی در شرایط کشوری چون ایران، مسئله عدم توان مالی ترویج، پوشش دامنه وسیعی از مخاطبین و برنامه‌های مورد نیاز را مطرح و شرایط بهره‌گیری هر چه بیشتر نظام ترویج را از روشهای آموزشی و یادگیری مشارکتی فراهم می‌آورد (۳، ۱۸). برخی از کشورهای توسعه یافته دستاوردهای ارزنده خود را مرهون بکارگیری رهیافتهای مشارکتی می‌دانند (۲۵).

در بررسی سطح دانش فنی زعفرانکاران، ۴۱/۴ درصد از پاسخگویان دارای دانش فنی در حد «مطلوب» هستند. میزان دانش فنی ۲۹/۴ درصد آنان در حد «متوسط» و ۱۱/۷ درصد در حد «عالی» ذکر شده است (جدول ۴). یافته‌های این تحقیق ارتباط معنی‌دار و مثبت بین میزان دانش فنی زعفرانکاران و نگرش آنان را نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران نشان می‌دهد. لذا می‌توان گفت که تغییر نگرش زعفرانکاران مبتنی بر رشد میزان دانش فنی و حرفه‌ای آنان می‌باشد که با ارتقاء دانش

دیگر عزم و اراده جدی مسئولان در سرمایه‌گذاری در این امر مهم را می‌طلبد. عدم علاقه به آشنایی شیوه‌های جدید کاشت، داشت، برداشت و نگهداری زعفران و بیسوادی کشاورزان، از مسائلی و مشکلاتی هستند که از نظر زعفرانکاران در رده‌های آخر قرار دارند.

طبق نتایج بدست آمده، بین متغیر مستقل سابقه کشاورزی با ضریب همبستگی ($r=0/122$ و $p=0/033$) با متغیر وابسته نگرش (نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران) رابطه مثبت و معنی داری بدست آمد. بدین معنی که هر اندازه سابقه کشاورزی زعفرانکاران بیشتر می‌شود، نگرش مثبت‌تری به تولید و توسعه زعفران پیدا می‌کنند. در بین تحقیقات صورت گرفته، آبیاری (۲)، در تحقیق خود در بررسی عوامل موثر بر توسعه کشت سویا، تجربه کشاورز را یکی از مهمترین و موثرترین تعیین کننده‌های سطح کشت، معرفی می‌کند (۲). اما پرومپل و دیگران (۱۹۹۵) و همچنین گانیات (۱۹۹۹) و لویتون و تکاکچ (No Date) در مطالعات خود، در این مورد، رابطه معنی داری بدست نیاوردند (۳۱، ۲۴، ۲۸).

یافته‌های تحقیق نشان داد که بین متغیر مستقل میزان عملکرد ($r=0/27$ و $p=0/000$) و متغیر وابسته نگرش (به تولید و توسعه کشت زعفران) رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد، و بر اساس جدول دیویس (منبع ۲۳) این رابطه در حد متوسط ارزیابی می‌شود، بطوریکه کشاورزانی که عملکرد زراعی برتری داشتند، نگرش مثبت‌تری نیز نسبت به تولید و توسعه زعفران از خود نشان دادند. صدیقی (۱۳۸۰) در تحقیق خود، فرضیه فوق را مورد آزمون قرار داد، لیکن رابطه‌ای در این زمینه بدست نیاورد. از طرف دیگر، مرادی در مطالعه خود در خصوص عوامل موثر بر افزایش سطح زیر کشت، تاثیر میانگین عملکرد در هکتار را بر عرضه سطح زیر کشت، تایید می‌کند (۱۶).

علاوه بر این بر طبق نتایج بدست آمده، بین متغیرهای میزان دانش فنی و نگرش با ضریب همبستگی ($r=0/222$) در سطح $0/01$ یک رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد. بدین معنی که هر اندازه دانش فنی کشاورزان بیشتر می‌شود، نگرش مثبت‌تری نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران پیدا می‌کنند. نتیجه تحقیق صدیقی (۱۳۸۰)، نیز با یافته فوق همسویی دارد و آنرا تایید می‌کند. پژوهشگران دیگر، نقش پر اهمیت دانش و اطلاعات را در امر پذیرش نوآوریها تایید کرده‌اند (۹، ۱۳، ۲۵).

جدول ۵- مشکلات و موانع توسعه و تولید زعفران به ترتیب اهمیت

اولویت	انحراف معیار	میانگین	مسائل و مشکلات
۱	۱/۰۲	۲/۹	کم آبی
۲	۱/۱۲	۲/۷۳	نبود قیمت تضمینی برای محصول زعفران
۳	۱/۱	۲/۶۹	ضعف بنیه مالی کشاورزان
۴	۱/۲۲	۲/۶۹	بی توجهی مسئولان در امر ارائه راهبردها و ایجاد سیاستهایی برای تمرکز برگسترش سطح زیر کشت زعفران بعنوان یک محصول مهم و باارزش منطقه
۵	۱/۲۲	۲/۶۶	ناکافی بودن اعتبارات و تسهیلات اختصاص یافته از طرف دولت به زعفرانکاران
۶	۱/۱۸	۲/۴۶	نبود سازمانها، نهادها و موسسات دولتی و خصوصی در ارائه نهاده‌ها، خرید و بازاریابی
۷	۱/۱۵	۲/۴۲	وجود علفهای هرز در مزارع زعفران
۸	۱/۱۵	۲/۴۱	نیاز زعفرانکاران به آموزش بیشتر
۹	۱/۲۳	۲/۳۳	آفات و بیماریها
۱۰	۱/۲۷	۲/۲۹	وجود واسطه‌ها و واسطه‌گری
۱۱	۱/۲۶	۲/۰۶	عدم علاقه به آشنایی شیوه‌های جدید کاشت، داشت، برداشت و نگهداری زعفران
۱۲	۱/۲۵	۱/۹۵	بیسوادگی کشاورزان

هیچ=۰؛ کم=۱؛ متوسط=۲؛ زیاد=۳؛ خیلی زیاد=۴

$$Y = \text{نگرش}$$

ضریب متغیر = a

$$X = \text{میزان عملکرد (کیلوگرم در هکتار)}$$

با استفاده از معادله فوق می‌توان میزان نگرش کشاورزان را نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران تخمین زد.

۱- زعفرانکاران بطور میانگین دارای ۳/۳۹ هکتار زمین زراعی بوده‌اند که از این مقدار ۱/۱۴ هکتار را به کشت زعفران اختصاص داده‌اند. میانگین میزان عملکرد برابر ۳/۴ کیلوگرم در هکتار می‌باشد که این رقم در مقایسه با حد استاندارد ذکر شده در منابع مختلف بسیار پایین است.

۲- زعفرانکاران مهمترین کانالهای ارتباطی برای کسب اطلاعات را به ترتیب اهمیت مشاهده مزارع دیگران، توصیه سایر کشاورزان و توصیه همسایگان ذکر کرده‌اند. بر طبق نتایج، آموزش و توصیه مروج نقش مهمی در انتقال اطلاعات به کشاورزان در این منطقه ندارد.

۳- میزان دسترسی اکثر زعفرانکاران به نهاده‌ها و منابع مالی در حد متوسط و پایین می‌باشد.

۴- میزان مشارکت اکثر زعفرانکاران در فعالیتهای مختلف از جمله آموزشی و ترویجی در حد متوسط و در مجموع ضعیف برآورد شده است.

۵- با وجود سطح پایین سواد زعفرانکاران و مشارکت کم آنها در برنامه‌های آموزشی و ترویجی، سطح دانش فنی اکثر آنان در حد مطلوب توصیف شده است.

۶- نگرش بیشتر زعفرانکاران در رابطه با تولید و کشت زعفران در حد متوسط و خوب می‌باشد. این مطلب در مجموع حاکی از نگرش نسبتاً خوب زعفرانکاران نسبت به تولید و توسعه زعفران می‌باشد.

۷- مهمترین مشکلات و مسائل موجود از نظر کشاورزان زعفرانکار، کم آبی، نبود قیمت تضمینی برای محصول زعفران، ضعف بنیه مالی و بی توجهی مسئولان در امر ارائه راهبردها و ایجاد سیاستهایی برای تمرکز برگسترش سطح زیر کشت زعفران بعنوان یک محصول مهم و باارزش منطقه ذکر شده است.

رگرسیون چند متغیره روشی است که از طریق آن متغیرهای پیش بینی کننده، یک معادله رگرسیون را بوجود می‌آورند که ارزش اندازه‌گیری شده پیش بینی را در فرمول خلاصه می‌کند. در این تحقیق از روش رگرسیون گام به گام Stepwise با استفاده از نرم افزار spss برای بدست آوردن معادله استفاده شده است. پس از ورود کلیه متغیرهای مستقل دارای همبستگی معنی دار با متغیر وابسته (شامل میزان عملکرد، میزان دانش فنی و سابقه کشاورزی) تنها متغیر "میزان عملکرد" در معادله باقی ماند. این متغیر به تنهایی، توانایی تبیین ۷/۵ درصد از تغییرات متغیر نگرش را دارا می‌باشد.

جدول ۶- همبستگی نگرش با متغیرهای مستقل

متغیرها	ضریب همبستگی و سطح معنی داری	r	p
میزان استفاده از کانالهای ارتباطی		۰/۰۳۵	۰/۵۳۶
میزان مشارکت		۰/۰۳۹	۰/۴۶۵
میزان دانش فنی		۰/۲۲۲**	۰/۰۰۰
سن		۰/۰۳۶	۰/۵۳۵
تعداد افراد خانواده		۰/۰۲۱	۰/۷۳۲
میزان تحصیلات		۰/۰۳۶	۰/۵۸۹
فاصله تا مرکز خدمات		۰/۰۳۳	۰/۶۷۷
سابقه کشت زعفران		۰/۰۷۰	۰/۲۲۰
وسعت کل اراضی (میزان کل زمینها)		-۰/۰۱۶	۰/۷۸۳
سطح زیر کشت زعفران		-۰/۰۱۴	۰/۸۱۷
میزان عملکرد		۰/۲۷۰**	۰/۰۰۰
میزان درآمد		۰/۰۶۴	۰/۳۹۲
سابقه کشاورزی		۰/۱۲۲*	۰/۰۳۳

*: $p \leq 0.05$ **: $p \leq 0.01$

جدول ۷- ضرایب رگرسیون چند متغیره گام به گام- متغیر وابسته تحقیق (نگرش)

متغیر مستقل	B	SEB	Beta	t	Sig
میزان عملکرد	۱/۱۷	۰/۲۸۴	۰/۲۷۳	۴/۱۳۳	۰/۰۰۰
Constant	۵۱/۴۶۲	۱/۱۶		۴۴/۳۴۷	۰/۰۰۰

$$R = 0.273 \quad R^2 = 0.075$$

معادله خط رگرسیون با توجه به متغیرهای باقی مانده در

مدل، برابر است با:

$$Y = aX + \text{Constant}$$

$$Y = 1/17X + 51/462$$

- با در نظر گرفتن مشکل کم آبی و بروز پی در پی خشکسالی در منطقه، سیاست بیمه محصول زعفران بایستی در سطح وسیع و با شرایط آسانتر و با تعرفه‌های کم اجرا گردد.
- تشکیل انجمنها و تعاونیهای تولید و ایجاد یک اتحادیه مشترک بین این تعاونیها و صادرکنندگان زعفران بمنظور اجرای هماهنگی در امور، سیاست خرید تضمینی و حذف واسطه‌ها و دلالتها توصیه می‌گردد.
- با توجه به اینکه محصول زعفران عمدتاً در جنوب خراسان کشت می‌شود، پیشنهاد می‌شود اتخاذ هر گونه تصمیمی به کمیته‌های مرکب از نمایندگان تام الاختیار سازمانها و نهادهای ذیربط در امر تولید، بازاریابی و صادرات که در مرکز استان و یا در منطقه دایر خواهد بود، واگذار و تفویض گردد.
- پیشنهاد می‌گردد که همزمان با اجرای برنامه‌های توسعه کمی و کیفی پرورش زعفران، برنامه ریزی مناسبی در خصوص بازاریابی و معرفی آن به بازارهای جهانی صورت گیرد.
- توجه و کوشش مسئولین در ارائه راه‌حلهایی بمنظور رفع موانع موجود و سیاستگذاری مناسب بمنظور فراهم آوردن پشتوانه مالی با توجه به ضعف بنیه مالی اکثر کشاورزان منطقه، نکته مهمی است که باید مد نظر قرار گیرد.

۸- از بین کلیه متغیرهای تحقیق تنها سه متغیر مستقل میزان عملکرد، میزان دانش فنی و سابقه کشاورزی با متغیر وابسته نگرش دارای همبستگی مثبت و معنی‌داری می‌باشند.

۹- در تدوین معادله رگرسیون، متغیر "میزان عملکرد" به تنهایی، توانایی تبیین ۷/۵ درصد از تغییرات متغیر نگرش را تبیین می‌کند. با استفاده از معادله بدست آمده، می‌توان میزان نگرش کشاورزان را نسبت به تولید و توسعه کشت زعفران تخمین زد.

- با توجه به پایین بودن میزان دسترسی زعفرانکاران به نهاده‌ها و منابع مالی همکاری واحدهای حمایتی و دولتی در امر اختصاص و فراهم آوردن تسهیلات و امکانات برای این قشر از کشاورزان، توصیه می‌گردد.

- با توجه به اینکه دانش فنی افراد یک عامل تأثیرگذار بر نگرش آنان می‌باشد، بنابراین بالا بردن اطلاعات و مهارت کشاورزان در زمینه‌های مختلف موضوع، دیدگاه آنان را در امر تولید و توسعه سطح زیر کشت زعفران بهبود خواهد بخشید. این مسئله بعنوان یک رسالت ترویجی بایستی مد نظر مسئولان قرار گیرد.

REFERENCES

مراجع مورد استفاده

۱. ابریشمی، م. ح. ۱۳۶۶. شناخت زعفران ایران. تهران: انتشارات توسن. ۱۴۵ صفحه.
۲. آبیاری، ن. ۱۳۸۱. بررسی عوامل مؤثر بر توسعه کشت سویا در استان گلستان. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۳۸، ۸۲-۶۷.
۳. احمدپور کاخک، ا. و ن. زمانی میاندشتی. ۱۳۸۲. روندی نو در ترویج (بسوی آموزش و یادگیری از طریق تشریک مساعی). جهاد، ۲۵۷، ۱۰-۱۶.
۴. بهنیا، م. ر. ۱۳۷۰. زراعت زعفران. تهران: انتشارات دانشگاه تهران. ۱۷۸ صفحه.
۵. بی‌نام. ۱۳۸۰. انحصار زعفرانی. اقتصاد ایران، ۴۱، ۷۶-۷۳.
۶. بی‌نام. ۱۳۷۶. چرا طلای سرخ از بازارهای جهانی منزوی می‌شود؟. بررسیهای بازرگانی، ۱۲۴، ۶۴-۶۱.
۷. خان احمدی، ش. ۱۳۷۴. بررسی علل اقتصادی کاهش کشت پنبه در شهرستان ورامین. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۱۲، ۱۷۶-۱۶۹.
۸. دعایی، ح. ۱۳۶۶. بررسی بازار زعفران. پایان نامه کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. ۱۹۸ صفحه.
۹. روستا، ک. ۱۳۷۸. تأثیر دانشهای فنی و کشاورزی پایدار بر عملکرد ذرت و پایداری نظام زراعی. پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. ۲۳۰ صفحه.

۱۰. روشناس، م. ۱۳۷۳. تولید و صدور زعفران، مشکلات، تنگناها و پیشنهادات، مشکلات اقتصادی تولید زعفران در زمینه کشاورزی ایران. بزرگر، ۶۷۴، ۳۱-۲۹.
۱۱. صادقی، ب. ۱۳۷۳. زعفران، تاثیر اقتصادی و اجتماعی و ضرورت ایجاد تحول در بازرگانی آن. خلاصه مقالات دومین گردهمایی زعفران و گیاهان دارویی گناباد، پژوهشکده خراسان، وزارت فرهنگ و آموزش عالی و سازمان پژوهشهای علمی و صنعتی ایران، ۱۷-۱۸. آبان سال ۱۳۷۳.
۱۲. صدیقی، ج. ۱۳۸۰. بررسی عوامل تاثیر گذار بر نگرش کشاورزان نسبت به توسعه کشت کلزا. اقتصاد کشاورزی و توسعه، ۳۵، ۱۵۹-۱۳۹.
۱۳. عفتی، م. ۱۳۷۱. عوامل موثر بر مشارکت روستائیان در طرحهای توسعه روستائی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. ۲۱۰ صفحه.
۱۴. کاشانی، ع. ۱۳۷۰. بررسی عوامل موثر بر پذیرش کشت ذرت توسط کشاورزان استان اصفهان. پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۱۵. کرمی، ع. ۱۳۷۲. توسعه پایدار و سیاست کشاورزی. مجموعه مقالات دومین سمپوزیوم کشاورزی ایران، شیراز، دانشکده کشاورزی دانشگاه شیراز.
۱۶. مرادی، ه. ۱۳۶۸. اقتصاد چغندر قند در ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه شیراز، تهران، ایران.
۱۷. نصرتی، س. ۱۳۷۶. بررسی عوامل موثر بر نگرش مددکاران شالیکار به کشت شبدر برسیم در منطقه تالش از طریق روش دلفای. پایان نامه کارشناسی ارشد ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
۱۸. هاوکینز، اچ. الف، دان، آ. م. و کاری، ج. د. ۱۳۷۰. فرایند ترویج کشاورزی و دامپروری (ترجمه ناصراو کتائی). تهران: مرکز تحقیقات و بررسی مسائل روستائی وزارت جهاد سازندگی.
19. Ajzen, I & Fissshbein, M. 1980. Understanding Attitude and Predicting Social Behavior. Prentice Hall, Engelwood Cliffs (NY): Prentice-Hall.
20. Anonymous. 1998. Saffron: Red Gold of the Desert IRAN COMMERCE, 5(1), 38-40.
21. Anonymous. 1997. Why the Iranian Red Gold (Saffron) Has Been Isolated in International Markets? The Magazine of the Institute for Commercial Studies and Research, 124, 61-64.
22. Anonymous. 1993. Saffron. Iran Commerce, 1, 15-16.
23. Davis, J.A. 1971. Elementary Survey Analysis. Prentice- Hall, Englewood Cliffs, NJ.
24. Ganpat. W. G & D. Bholasingh. 1999. Attitudes of Farmers Toward Farming in Trinidad, Journal of International Agricultural and Extension Education, 33-38.
25. Hagman, J., E. Chuma, & K. Murwira. 1996. Improving the output of Agricultural Extension and Research through Participatory Innovation Development & Extension. European Journal of Agricultural Education and Extension, 2(4), 15-23.
26. Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. 1970. Determining Sample Size for Research Activities. Educational and Psychological Measurement, 30, 607-610.
27. Lichtenberg, E. & Zimmerman, R. 1999. Information and Farmers' Attitudes about Pesticides, Water Quality, and Related Environmental Effects. Agriculture. Ecosystems and Environment, 73, 227-236.
28. Luevitoonwetchakij, P. No Date. Farmers' Attitude towards Soybean Production Technology Transfer, in Sanpatong District, Chiang Mai Province. . [on-line]. Available on WWW: [url: http://www.grad.cmu.ac.th/abstract/1999/agi/abstract/agi990050.htm](http://www.grad.cmu.ac.th/abstract/1999/agi/abstract/agi990050.htm)
29. Oppenheim, A. N. 1992. Question Native Design and Attitude Measurement (2nd ed.). Printer Publication
30. Pedhazur, E. J. 1982. Multiple Regressions in Behavioral Research: Explanation and Prediction. Hoh, Reinhart & Winstone , New York.

31. Prompell, G., Morfaw, C. & English, B. 1995. Tennessee Farm Operator's Attitude about Extension Service Soil Conservation Information. *Journal of Extension*, 33(6), 35-40.
32. Sadighi, H. & Mohammadzadeh, G. 2003. Extension Professional Staffs' Attitude Toward Participatory Approach of Extension Activities and Rural Development. *Journal of International Agricultural and Extension Education*, 9(2), 7-15.
33. Salehi, J. 1995. Saffron. *Iran Commerce*, 3(1-2), 56-62.
34. Sills D.L. 1968. *International Encyclopedia of the Social Science*, Mac Milan Company and Free Press. 450-467.
35. Venkatesh Nayak, S. N., Ramachandra, H., Swamy, B. C., Nagaraj, Rao, U. & Chandrashekhara, U. M. 2000. Farmers' Attitude Towards Sustainable Management of Soppina Betta Forests in Sringeri Area of the Western Ghats, South India. *Forest Ecology and Management*, 132, 223-241.

**Assessing Farmers' Attitude Toward Cultivation and
Development of Saffron Production and Investigating Their
Difficulties and Problems
(A Case Study In Gonabad, Khorasan, Iran)**

H. SADIGHI¹, A. AHMADPOUR KAKHAK²
1, 2, Assistant Professor and Former Graduate Student,
College of Agriculture, Tarbiat Modarres University
Accepted. July. 7, 2004

SUMMARY

The purpose in this research was to investigate the farmers' attitude toward Saffron cultivation and development. The study consisted of all farmers who cultivated Saffron in the region of Gonabad (N=11000), of whom 400 were selected through cluster sampling technique (n=400). The study was a descriptive-correlational, survey research. A questionnaire was designed and employed to gather the required data. A panel of experts verified the content validity. A pilot study was initially conducted to determine the reliability of the questionnaire. Findings in the study indicated that a majority of the farmers' attitude toward Saffron cultivation as well as their participation in extension and education activities was considered to be at an "average" level. There was a statistically significant positive relationship between farmers' attitude and their level of professional knowledge, farmers' agricultural experience and their crop's production yields. The result of the multivariate regression revealed that 7.5% of variability in farmers' attitude stems from their production yields. Water shortage, lack of price instability and poor economic conditions were the main problems mentioned to be faced by the farmers.

Key words: Attitude, Saffron, Cultivation, Development, Price instability, Agricultural extension and education.